

УДК 343.21

ДОДЕРЖАННЯ ПРАВИЛ КОНСТРУЮВАННЯ САНКЦІЙ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ярош В. В.,

здобувач Національної академії прокуратури України

Анотація: Розглянуто актуальні питання конструювання кримінально-правових санкцій за злочини у сфері службової діяльності. Ґрунтуючись на надбаннях доктрини кримінального права, проаналізовано питання додержання правил конструювання санкцій за злочини у сфері службової діяльності. Окреслено шляхи вдосконалення кримінального законодавства щодо санкцій за злочини у сфері службової діяльності.

Ключові слова: кримінально-правова санкція, правила встановлення санкцій, кримінальне право, принципи встановлення санкцій.

Аннотация: Рассмотрены актуальные вопросы конструирования уголовно-правовых санкций за преступления в сфере служебной деятельности. Основываясь на достижениях доктрины уголовного права, проанализирован вопрос соблюдения правил конструирования санкций за преступления в сфере служебной деятельности. Определены пути совершенствования уголовного законодательства относительно санкций за преступления в сфере служебной деятельности.

Ключевые слова: уголовно-правовая санкция, правила установления санкций, уголовное право, принципы установления санкций.

Annotation: Pressing questions of construction of criminal sanctions for offenses committed in performance. Building on the achievements of the doctrine of criminal law, to consider compliance with the rules of designing sanctions for offenses committed in performance. The ways of improving the criminal law on sanctions for offenses committed in performance.

Key words: criminal sanctions, rules establishment sanctions criminal Law, Principles of Establishment sanctions.

Запобігання і протидія корупції може дати суттєві результати лише тоді, коли вона ґрунтується на наукових засадах, системному підході та ефективній її організації. Сучасний механізм запобігання і протидії корупції у цілому відповідає міжнародним стандартам. Однак окремі інструменти протидії корупції потребують удосконалення. Зокрема стосується це кримінально-правових санкцій за злочини у сфері службової діяльності, які є проявом корупційних злочинів.

Метою цієї роботи є аналіз санкцій кримінально-правових норм за злочини у сфері службової діяльності на предмет їх відповідності правилам встановлення видів і розмірів покарань за простий та кваліфікований склад злочину.

Кримінально-правові санкції стали предметом уваги в роботах Ю. В. Бауліна, О. П. Горох, Н. О. Гурової, С. І. Демет'єва, Ю. А. Демидова, Т. А. Денисової, О. О. Книженко, І. Я. Козаченка, А. П. Козлова, А. І. Коробєєва, Л. Л. Круглікова, О. Е. Лейста, В. В. Мальцева, А. А. Музики, І. О. Нечаєвої, Н. А. Ниркової, Н. В. Огороднікової, Н. А. Орловської, П. П. Осипова, М. І. Панова, С. А. Полякова, В. П. Проценка, К. Р. Самвелян, В. П. Сілкина, Д. О. Хан-Магомєдова, П. В. Хряпінського, Ю. В. Філей та ін.

Слід зауважити, що серед проблемних аспектів конструювання кримінально-правових санкцій, питання правил їх встановлення є більш-менш розробленим. Так під правилами слід розуміти положення, твердження, що виражає певну закономірність, постійне співвідношення певних явищ [1, с. 356]. Правила встановлення санкцій не можна ототожнювати із принципами їх встановлення, під якими слід розуміти вихідні положення, «фундамент» на підставі якого вони конструюються.

Правники, які розробляли питання встановлення санкцій у кримінальному праві, запропонували

відповідно до принципу справедливості встановити такі правила: 1) варіативність санкцій не повинна бути надто широкою, тобто не слід передбачати в альтернативі більше трьох видів покарань; 2) санкції за різними складами злочинів мають бути домірними тяжкості вчиненого, тобто санкції за різні категорії злочинів повинні бути різними; 3) мінімальний розмір санкції за кваліфікований склад злочину повинен бути вищим за максимум санкції за простий склад [2]; мінімум санкції за більш тяжкий злочин повинен бути більшим, ніж за менш тяжкий злочин [3; 4].

Для більш зрозумілого сприйняття дії вказаних правил зазначимо, що законодавець за злочини у сфері службової діяльності передбачає такі основні види покарань як штраф, арешт, обмеження волі, позбавлення волі. Як на додаткові покарання вказано на позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, штраф, конфіскацію майна та спеціальну конфіскацію.

Аналіз санкцій за злочини у сфері службової діяльності свідчить, що законодавець в якості покарання за цю категорію злочинів найчастіше передбачає в простих складах злочинів штраф та обмеження волі, а за кваліфікований – позбавлення волі, строк якого в окремих випадках становить десять років позбавлення волі.

На сьогодні штраф може призначатися як основне покарання як за злочини невеликої, середньої тяжкості, так і тяжкі й особливо тяжкі злочини. У зв'язку з зазначеним постає питання про дотримання принципу справедливості під час встановлення санкцій. Зокрема йдеться про ті випадки, в яких законодавець має дотримуватися визначених правил при встановленні розміру штрафу залежно від строку позбавлення волі, коли штраф є альтернативою останнього. Це правило стосується й виправних робіт. Коли санкція кримінально-правової норми має одночасно альтернативи у виді позбавлення волі, виправних робіт і штрафу, то розмір штрафу має

обумовлюватися строком позбавлення волі, визначеного у статті. У тих випадках, коли штраф є альтернативою лише виправних робіт, його розмір може залежати від тривалості виправних робіт [5, с. 117, 128].

Зокрема, ч. 3 ст. 368 передбачає основне покарання у виді штрафу від тисячі п'ятисот до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк від трьох до шести років. Згідно із положеннями ст. 12 КК України цей злочин належить до тяжких, оскільки за нього передбачено покарання у виді позбавлення волі більше, ніж п'ять років. З огляду на положення ст. 12 КК України та принцип справедливості, законодавець повинен встановлювати розмір штрафу принаймні на рівні злочину середньої тяжкості, а не невеликої тяжкості, як це має місце у випадку, що аналізується.

Окремої уваги потребує й конфіскація та спеціальна конфіскація, які передбачено у санкціях за злочини у сфері службової діяльності. Згідно із ч. 2 ст. 59 КК конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини. Отже, при встановленні конфіскації майна в санкції кримінального закону має дотримуватися таке правило: злочин повинен бути корисливим. У статтях, які встановлюють відповідальність за злочини, які можуть бути скоєні як з корисливих спонукань, так і без таких, санкцію в виді додаткового покарання – конфіскації майна – слід встановлювати альтернативно [5, с. 130, 134].

Чи витримано вказане правило під час конструювання кримінально-правових санкцій за злочини у сфері службової діяльності?

Аналіз санкцій за злочини у сфері службової діяльності у яких передбачено конфіскацію майна, свідчить, що законодавець не завжди додержується положень ч. 2 ст. 59 КК. Так в ч. 1 ст. 364 як додаткове обов'язкове покарання передбачено спеціальну конфіскацію. З цього приводу висловимо такі міркування. По-перше, окрім корисливого мотиву, цей злочин може бути вчинено і з інших мотивів – інтересах третіх осіб та інших особистих інтересах. Тому, конфіскація майна принаймні має бути зазначена в якості додаткового факультативного виду покарання, а не обов'язкового, як це передбачено у ч. 1 ст. 364 КК України. По-друге, чинний КК України у ст. 51 серед видів покарань вказує не на спеціальну конфіскацію, під якою розуміють примусове безоплатне вилучення у власність держави знарядь, засобів вчинення злочину та речей, здобутих злочинним шляхом, а на конфіскацію майна. З цього приводу у літературі цілком слушно завважувалося, що спеціальна конфіскація не може розглядатися як вид покарання [6].

Отже наведені приклади свідчать, що законодавець не додержується правила, відповідно до якого санкції за різними складами злочинів мають бути домірними тяжкості вчиненого. Невиконання цього правила порушує один з основних принципів як встановлення санкцій, так й кримінального права – це принцип справедливості.

Аналізуючи варіативність санкцій, яка, як вже зазначалося, не повинна бути надто широкою, тобто в ній не повинно передбачатися в альтернативі більше

трьох видів покарань, завважимо таке. У кваліфікованих складах злочинів законодавець у переважній більшості передбачає відносно визначені, а не альтернативні санкції. Аналіз санкцій за простий склад злочину, свідчить, що найбільша варіативність санкцій становить три види покарань. Зокрема, у вже згаданій раніше ч. 1 ст. 364 КК України законодавець передбачив основне покарання як у виді виправних робіт строком до двох років, так й у виді арешту до шести місяців, а також й у виді обмеження волі строком до трьох років. Завважимо, що у кваліфікованих складах злочинів законодавець такої варіативності не передбачає, обмежившись лише позбавленням волі. Вважаємо, що таке становище не є виправданим, оскільки за таких умов зводиться до мінімуму прояв принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Широка варіативність альтернативної санкції ч. 1 ст. 364 КК України, в якій максимальний вид і розмір покарання передбачено у виді обмеження волі строком до трьох років, та відносна визначеність санкцій ч.ч. 2 та 3 ст. 364 КК України за кваліфіковані злочини, в яких вид і розмір покарання передбачено у виді позбавлення волі порушують принцип диференціації відповідальності. Так між простим та кваліфікованим складом злочину законодавець утворив значний розрив, який може виявлятися в тому, що за вчинення злочину з простим складом особі може бути призначено покарання у виді обмеження волі з максимальним строком у три роки, а за вчинення злочину з кваліфікованим складом – шість років позбавлення волі. Такий «стрибок» законодавця навряд чи є виправданим, особливо зважаючи на те, що тяжкі наслідки в інших групах злочинів караються й обмеженням волі (наприклад, у злочинах проти здоров'я особи). Все це негативно позначається не тільки на реалізації принципу диференціації відповідальності, а й реалізації принципу справедливості.

У кримінально-правовій доктрині є загальноновизнаним, що в частині другій і наступних частинах статей Особливої частини кримінального законодавства встановлюється більш суворе покарання за кваліфікований вид злочину. Однак, цілком правильно зазначає С. І. Демет'єв, що посилення покарання чітко вбачається лише у випадках, коли в частині другій статті передбачається мінімальний строк покарання, рівний максимальному за частиною першою. Автор також висловлює негативну оцінку щодо великого розриву між максимальною та мінімальною межами санкції у виді позбавлення волі; дублювання правил, вказаних у Загальній частині кримінального законодавства, обстоюючи позицію, що не повинно бути неузгодженості в законодавчій практиці при встановленні мінімального розміру покарання в статтях, які мають частини, зокрема, коли суд вправі призначити покарання нижче, ніж максимально передбачене в частині без кваліфікуючих ознак. Як правильно відзначає С. І. Демет'єв, це знижує рівень захисту від більш небезпечного злочину й призводить до різнобою у виборі виду та розміру покарання [5, с. 36, 38].

Проведений аналіз санкцій за злочини у сфері службової діяльності, свідчить, що законодавець

інколи дублює правила, вказані у Загальній частині кримінального законодавства.

Також слід заважити, що санкція норми Особливої частини утворюється санкцією статті або частиною статті Особливої частини КК і відповідними приписами статей Загальної частини КК України [7].

З цього приводу цілком можемо погодитися з К. К. Панько в тому, що санкція норми Особливої частини утворюється санкцією статті або частиною статті Особливої частини КК і відповідними приписами статей Загальної частини КК [8].

Підводячи підсумок зазначимо, що законодавець під час встановлення санкцій за злочини у сфері службової діяльності не додержується правила, відповідно до якого санкції за різними складами злочинів мають бути домірними тяжкості вчиненого, тобто санкції за різні категорії злочинів повинні бути різними. Невиконання цього правила порушує такий основний принцип, як встановлення санкцій, так й кримінального права – принцип справедливості. Також законодавець не завжди додержується положень ч. 2 ст. 59 КК.

Не додержується законодавцем й таке правило: мінімальний розмір санкції за кваліфікований склад злочину повинен бути вищим за максимум санкції за простий склад; мінімум санкції за більш тяжкий злочин повинен бути більшим, ніж за менш тяжкий злочин.

Правило щодо варіативності санкцій законодавцем витримано, однак у кваліфікованих складах злочинів через відсутність альтернативи в передбаченій санкції обмежуються можливості щодо індивідуалізації покарання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови / А. О. Івченко. – Х. : Фоліо, 2002. – 540 с.
2. Пивоварова А. А. Эффективность санкции уголовно-правовой нормы / А. А. Пивоварова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sartracc.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/pivovarova%287-08-08%29.htm
3. Вейберт С. И. Влияние строения санкций за получение и дачу взятки на практику назначения наказания / С. И. Вейберт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sartracc.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/veibert%2821-10-08%29.htm
4. Битюцкая О. В. Принципы построения санкции нормы уголовного права / О. В. Битюцкая [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sartracc.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/bituckaya%285-08-08%29.htm
5. Дементьев С. И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы / С. И. Дементьев. – Ростов : Изд-во Рост. ун-та, 1986. – 157 с.
6. Пономаренко Ю. Проблемы застосування норм кримінального права, що визначають систему покарань / Ю. Пономаренко // Актуальні проблеми тлумачення і застосування юридичних норм: Збірник статей міжнародної науково-практичної конференції присвяченої пам'яті професора П. О. Недбайла. – Секція кримінального, кримінально-процесуального права та кримінології, 2008. – С. 203–205.
7. Панько К. К. Методология и теория законодательной техники Уголовного права России: [монография] / К. К. Панько. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2004. – 272 с.
8. Андриенко В. А. Равенство граждан по признаку пола в уголовном праве и его соблюдение при реализации уголовной ответственности и наказания женщины: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / В. А. Андриенко. – Ростов-на-Дону, 2007. – 16 с.